

מזמורים צ"ה-ק' – שישה מזמורי תהילה*

פרשנים וחוקרים בני זמננו העמידונו על הקשרים הבולטים בין המזמורים צ"ה עד ק', השייכים כולם לסוג מזמורי התהילה בספר תהילים.¹ פרופ' יעקב ליכט ז"ל הקדיש לקבוצת מזמורים זו מאמר קצר, מועט המחזיק את המרובה: 'קבוצה של מזמורים לכבוד מלכות ה'.'²
בפתח מאמרו כתב ליכט:

נוהגים אנו בלימודנו לעסוק במזמוריו הבודדים של ספר תהילים, בלי תשומת לב מיוחדת לקבוצות ולאוספים של המזמורים שכונסו לספר תהילים שלפנינו. נוהג זה מוצדק במבט ראשון, כי ברובם של הקבוצות והאוספים נעשה האיסוף לרוב בדרך מכנית ולפי סימנים חיצוניים (למשל בדרך האסוציאציה). ואולם אין לך כלל בלי יוצא מן הכלל...

להלן אשתדל להצביע על קבוצה אחת של ספר תהילים, שאינה אוסף של מזמורים ללא קשר פנימי, אלא מעין יצירה ספרותית בפני עצמה. יצירה אשר אמנם הורכבה מחלקים עצמאיים, אבל היא גם מאחדת את חלקיה, הן באשר לתוכנם והן באשר לצורתם, ומקנה להם בהצטרפותם טעם נוסף ומשמעות מחודשת.

המזמורים צ"ה-ק' מצטרפים לקבוצה אחת, בזכותן של שלוש תכונות משותפות והן: א. נושא אחיד; ב. ביטויים חוזרים אחדים; ג. תקבולת במבנה (- של היחידה השלמה בת ששת המזמורים) וקשר רעיוני.

א. שלושה צמדי מזמורים המשולבים זה בזה

בהמשך דבריו עומד ליכט על כך שששת המזמורים הללו נחלקים לשלושה צמדים של מזמורים, כשבין כל שני מזמורים שבאותו הצמד קיימות הקבלות בולטות. שלושת הצמדים הם:

1. המזמור הפותח (צ"ה) והמזמור החותם (ק');³
2. המזמור השני (צ"ו) והמזמור הרביעי (צ"ח);
3. המזמור השלישי (צ"ח) והמזמור החמישי (צ"ט).

מבנה הקובץ הוא אפוא:

על מבנה הקובץ הזה כותב ליכט:

החשוב כאן הוא, שאין אנו מוצאים את בן זוגו של מזמור מקבוצתנו סמוך אליו... לו היו שלושת הזוגות באים כסדרם (א-ג; ב-ג; ג-א) לא היה בכך אלא רצונו של העורך להסמיד מזמורים דומים. שילוב הזוגות זה בזה מעיד על כוונת החיבור ומקיים את אחדות הקבוצה. מתכונת השילוב (- של שלושת הצמדים) מבחינה בין מסגרת (א-א) ותוך הקבוצה (ב-ג; ג-ב). הניתוח המפורט של המזמורים חייב להיעשות זוגות זוגות.

במסגרת זו לא נביא את הניתוח המפורט של ליכט לשלושת הצמדים, אלא רק נציג מערכת הקבלות חלקית בין מזמוריו של כל צמד, וזאת נעשה בסדר שבו נקט ליכט. בהקבלות שנערוך להלן נשתמש אמנם בעבודתו של ליכט אך נוסיף דברים משלנו.

ב. צמד המזמורים צ"ו; צ"ח

* עיון זה על שני חלקיו עומד בפני עצמו, ובו בזמן הוא משמש גם כנספח נוסף לעיון על מזמור ק'.

¹ ראה על סוג מזמורים זה בסעיף א של עיוננו למזמור ק'.

² בתוך: פרסומי החברה לחקר המקרא בישראל, ספר א, מוגש לכבוד ד"ר אליהו אורבך, בעריכת ד"ר א' בירס, ירושלים תשט"ו, עמודים 157-166.

המזמור השני והמזמור הרביעי שניהם מזמורי תהילה מן הסוג המסוים שתיארנו בסעיף א בעיוננו למזמור ק' (שאף הוא נמנה עמם): מזמורים אלה מכילים 'מסגרת תהילתית' הכוללת קריאה לקהל נוכחים להלל את ה', והנמקה לקריאה זו הפותחת בתיבה "כִּי". בשני המזמורים חוזרת המסגרת הזו פעמיים, ובכך קובעת את מבנהו של כל מזמור:

מחצית א – מסגרת התהילה הראשונה

צ"ח ³	צ"ו	צ"ו	צ"ח
שִׁירוּ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ ⁴	א-1	שִׁירוּ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ...	א-ג
כִּי נִפְלְאוֹת עָשָׂה... ⁵	א-2-ג	כִּי גָדוֹל ה' וּמְהֻלָּל מְאֹד...	ד-1

מחצית ב – מסגרת התהילה השנייה

הֲרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ...	ד-1	הָבוּ לַה' מִשְׁפָּחוֹת עַמִּים... חִילוּ מִפְּנֵי כָּל הָאָרֶץ.	ז-1	הקריאה
הֲרִיעוּ לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ ה' ⁶		אִמְרוּ בְּגוֹיִם: ה' מֶלֶךְ...		
[...]	ז-ח	[...]	יא-ב	[היענות]
לִפְנֵי ה' כִּי בָא לְשַׁפֵּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּאִמְוָנָתוֹ. ⁷	ט	לִפְנֵי ה' כִּי בָא כִּי בָא לְשַׁפֵּט הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק וְעַמִּים בְּאִמְוָנָתוֹ.	יג	ההנמקה

³ בראש מזמור צ"ח מופיעה כותרת בת מילה אחת: "מְזֻמָּר" (דבר שאין כדוגמתו עוד בספר תהילים). כל המזמורים האחרים בקבוצה שאנו דנים בה הם נטולי כותרת חוץ ממזמור ק' שכותרתו "מְזֻמָּר לְתוֹדָה".

⁴ אמנם שתי הקריאות פותחות באותן מילים, אך יש ביניהן הבדל ניכר: הקריאה במזמור צ"ו משתרעת על פני שלושה פסוקים, וגם מפרשת מיהו הנמען לקריאה (המשך פסוק א): "שִׁירוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ" – דהיינו: כל יושבי הארץ (וראה סעיף ב בעיוננו). הקריאה במזמור צ"ח כוללת אך את המילים המובאות למעלה, וממילא אינה מפרשת מיהו הנמען. אף על פי כן נראה כי גם קריאה זו מופנית אל כל האנושות. דבר זה יש ללמוד מן ההנמקה הבאה לקריאה זו (וראה בהערה הבאה), וגם מן הקריאה השנייה, הבאה במחצית השנייה של מזמור צ"ח, בפסוק ד: "הֲרִיעוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ".

⁵ ההנמקות בשני המזמורים כמעט שוות באורכן, אך שונות מאוד בתוכן: במזמור צ"ו ההנמקה היא אוניברסלית: גדלות ה' והיותו בורא עולם "וְהַיְוָה" – שְׁמִים עָשָׂה" (ה). במזמור צ"ח ההנמקה קשורה במעשיו של ה' בהיסטוריה "כִּי נִפְלְאוֹת עָשָׂה" – בכך שהושיע את בית ישראל לעיני הגוים. השורש יש"ע מופיע בהנמקה זו שלוש פעמים: "הוֹשִׁיעָה לוֹ יְמִינוֹ" (פס' א); "הוֹדִיעָה ה' יְשׁוּעָתוֹ" (פס' ב); "רְאוּ כָּל אֲפֹסֵי אֶרֶץ אֶת יְשׁוּעַת אֱ-לֹהֵינוּ" (פס' ג). והישועה היא בכך ש"זָכַר חֲסֵדוֹ וְאִמְוָנָתוֹ" (ברייתו, ראה סעיף ח בעיוננו) לְבֵית יִשְׂרָאֵל". וכבר כתבנו בסעיף ד בעיוננו למזמור ק' כי מזמור זה הוא מן המזמורים הקוראים לעמים להלל את ה' על כך שהושיע את ישראל.

עלינו להעיר כי על אף האמור בהערה זו, קיימת זיקה לשוניית בין ההנמקה במזמור צ"ח לקריאה במזמור צ"ו:

צ"ח – ההנמקה	צ"ו – הקריאה
(ב) הוֹדִיעָה ה' יְשׁוּעָתוֹ	(ב) בְּשֵׁרוּ מִיּוֹם יְשׁוּעָתוֹ
(א2) כִּי נִפְלְאוֹת עָשָׂה	(ג) בְּכָל הַעַמִּים נִפְלְאוֹתָיו

⁶ שתי הקריאות שוות בכך שהן פונות במפורש לכלל העמים (אמנם אף הקריאות במחצית הראשונה של שני המזמורים כך, אלא שהדבר אינו מפורש במזמור צ"ח, ראה הערה 4). ההבדל הבולט בין שתי הקריאות הוא, שהקריאה במזמור צ"ו תובעת מן העמים הלל מילולי – "הָבוּ לַה' כְּבוֹד וְעָזָּ; אִמְרוּ בְּגוֹיִם... וכן הלל מעשי – "הִשְׁתַּחֲוּוּ לַה'...". הקריאה במזמור צ"ח לעומת זאת תובעת מן העמים הלל 'מוזיקלי' בלבד – "הֲרִיעוּ... פָּצְחוּ וְנָרְנוּ וְזָמְרוּ. זָמְרוּ לַה' בְּכֹנֹר, בְּכֹנֹר וְקוֹל זְמָרָה, בְּחִצְצָרוֹת וְקוֹל שׁוֹפָר הֲרִיעוּ...".

⁷ בשתי ההנמקות מופיעה התיבה "כִּי", וההתאמה המילולית והעניינית ביניהן כמעט מוחלטת. וכך יוצרת מסגרתם של שני המזמורים הללו – פתיחת שניהם במילים "שִׁירוּ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ" והסיום הזהה בהנמקות המובאות למעלה – התאמה רבה בין שני המזמורים המחזקת את הטענה כי הם צמד.

בכל אחד משני המזמורים צ"ו ו-צ"ח מופיע במחצית השנייה רכיב נוסף בין "הקריאה" לבין "ההנמקה": רכיב זה הוא **תיאור היענות הטבע** לקריאה שבאותה מחצית (ובמזמור צ"ח כלולים בטבע גם בני האדם):

צ"ח (ז-ח)	צ"ו (יא-יב)
יָרַעַם הַיָּם וּמְלֵאוֹ	יִשְׁמְחוּ הַשָּׁמַיִם וְתִגַּל הָאָרֶץ
תִּבְּל וַיִּשְׁבֵּי בָהּ.	יָרַעַם הַיָּם וּמְלֵאוֹ.
נְהָרוֹת יִמְחֲאוּ כָּף	יַעֲלֹז שְׂדֵי וְכָל אֲשֶׁר בּוֹ
יַחַד הָרִים יִרְנְנוּ.	אֶז יִרְנְנוּ כָּל עֲצֵי יַעַר.

תיאור היענות זה 'מעבה' את המחצית השנייה של כל מזמור, וגורם לה להיות ארוכה במידת מה מזו שלפניה. אם 'נתעלם' מרכיב זה, ונשווה בכל מזמור את הקריאה וההנמקה בלבד שבשתי המחציות, בשני המזמורים הן יהיו (כמעט) שוות במספר המילים שבהן.⁸

ג. צמד המזמורים צ"ז; צ"ט

ההקבלה בין המזמור השלישי למזמור החמישי מרשימה הרבה פחות מהקבלת המזמורים שבשני הצמדים האחרים. גם כאן, כמו בצמד הקודם שעסקנו בו, פותחים שני המזמורים במילים זהות: "ה' מְלֵךְ", והפסוק הפותח כל אחד משני המזמורים בנוי בדרך דומה (אף כי התוכן נראה מנוגד):

צ"ט	צ"ז
ה' מְלֵךְ, יִרְגְּזוּ עַמִּים	ה' מְלֵךְ, תִּגַּל הָאָרֶץ
יִשָּׁב כְּרוֹבֵיִם תִּנּוּט הָאָרֶץ. ⁹	יִשְׁמְחוּ אֲיִים רְבִים.

היחס בין שני פסוקי הפתיחה כיאסטי: מזמור צ"ז פותח בתגובת הארץ עצמה להופעת ה' כמלך (ועל כן מדובר על הארץ בלשון נקבה יחידה, ראה סעיף ב בעיון), ומסיים בתגובת 'אֲיִים רְבִים', ונראה כי הכוונה ליושבי איים רבים, כשם שהדבר בפסוקים אחדים במקרא.¹⁰ מזמור צ"ט פותח בתגובת 'עַמִּים', ומסיים בתגובת הארץ עצמה.

אלא שכאמור התוכן נראה הפוך בשני הפסוקים הללו: התגובות במזמור צ"ז הן של גיל ושמחה, ואילו התגובות במזמור צ"ט הן של רוגז ותנודה מחמת פחד ויראה. כמוכּן, אין כאן סתירה: הופעת ה' כמלך מעוררת את שתי התגובות הללו, הן ביחס לארץ עצמה, והן ביחס ליושבים עליה – לבני האדם. כְּפֶל התגובות הללו מתבטא בהמשכו של כל מזמור: במזמור צ"ז, הפותח בתגובות גיל ושמחה, אנו קוראים בהמשך הפסקה הפותחת על חיל הארץ מלפני ה', ואילו במזמור צ"ט, הפותח ברוגז של עמים אל מול הופעת ה' כמלך, אנו קוראים בהמשך הפסקה הפותחת על תגובת הודיה לה':

צ"ז (ה-ג)	צ"ט (ב-ג)
אֲשׁ לִפְנֵי תִלְךְ, וְתִלְהֵט סָבִיב צְרִיו.	ה' בְּצִיּוֹן גְּדֹל, וְרָם הוּא עַל כָּל הָעַמִּים.
הָאֵירוּ בְּרָקִיו תִּבְּל, רָאֲתָה וַתַּחַל הָאָרֶץ.	יִדּוּ שְׂמֵךְ גְּדֹל וְנִרְאָ, קְדוֹשׁ הוּא.
הָרִים כְּדֹנָג נִמְסוּ מִלִּפְנֵי ה', מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ.	

נמצא כי אין להסיק מפסוקי הפתיחה של שני המזמורים כי מזמורים הפוכים הם: שניהם מתארים כפל תגובות ביחס להתגלות ה' כמלך בעולמו, ורק סדר התגובות מתהפך ממזמור למזמור.

אף בחתימת שני המזמורים ניתן להצביע על דמיון מה ביניהם:

⁸ ראוי לציין כי ההנמקה במזמור צ"ו נרמזת כבר בסיום הקריאה במזמור זה, בפסוק י: "אף תִּפְּוֹן תִּבְּל בַּל תִּמְוֹט, יִדּוּ עַמִּים בְּמִשְׁרִים".

⁹ מזמור צ"ו: מחצית א – 46 מילים; מחצית ב (ללא תיאור היענות הטבע) – 49 מילים.

מזמור צ"ח: מחצית א – 31 מילים; מחצית ב (כני"ל) – 31 מילים.

⁹ התקבולת בפסוק זה חסרה, ויש להשלים את הצלע השנייה בהוספת התיבה 'מְלֵךְ' מן הצלע הראשונה. המילה 'תנוט' יחידה במקרא, וניתן לבארה על פי חילופי נ/מ 'תמוט' = תמוטט, או על פי חילופי ט/ד 'תנוט' = תתנוט.

¹⁰ לדוגמה: ישעיהו מ"א, ה-י; שם מ"ט, א; שם ס"ו, יט; ירמיהו ל"א, ט.

צ"ט (ט)

רֹמְמוֹ ה' אֶ-לֵהִינוּ וְהַשְׁתַּחֲוִי לְהַר קְדִישׁוֹ
כִּי קְדוֹשׁ ה' אֱלֹהֵינוּ.

צ"ז (יב)

שְׁמַחוּ צְדִיקִים בְּה'
וְהוֹדוּ לְזִכָּר קְדִישׁוֹ.

בשני פסוקי החתימה הללו ישנו ציווי לקהל נוכחים לשמוח בה' או לרומם את ה', ושניהם חותמים בקדושת ה'.¹¹ אם כן, גם בצמד זה, כמו בקודמו, מצויים שני המזמורים בתוך **מסגרת** דומה.

אף כי קשה להצביע על קשרי לשון מובהקים בין שני המזמורים הללו, ועל דמיון במבנה שלהם, כשם שהדבר קיים בשני הצמידים האחרים בקבוצה, הרי הם מהווים צמד ברור בתוך הקבוצה בכמה תכונות שמייחדות אך אותם מארבעת המזמורים האחרים שבקבוצה:

1. שני המזמורים צ"ז ו-צ"ט הם מזמורי תהילה למלכו של עולם – 'ה' מְלֹךְ' – אך הם אינם שייכים לסוג מזמורי התהילה שעסקנו בהם בהרחבה עד עתה, ואשר ארבעת המזמורים האחרים בקבוצה נמנים עמם. הם אינם בנויים במתכונת המוכרת של 'קריאה לקהל נוכחים להלל את ה' – מילת ההנמקה "כִּי" – הנמקה". מתכונתם של מזמורים אלו נראית כמעט הפוכה: הם פותחים בתיאור הופעת ה' כמלך (מה שמקביל במידת מה ל'הנמקה' במזמורי התהילה האחרים); והם ממשיכים בתיאור קהלים שונים, המגיבים **מעצמם** על הופעת ה' (מה שמקביל במידת מה ל'קריאה להלל את ה'' במזמורי התהילה האחרים).

תפקידו העיקרי של המשורר במזמורים אלו, אינו **לתווך** בין הקהל לבין ה', בקריאה אליו להללו, אלא **לתאר** את היענותם הספונטנית של קהלים שונים אל מול גדולת ה' ומלכותו המתגלות אליהם. תפקיד זה מאפשר לו לגוון בתיאור קהלים שונים בזמנית, כולל קהלים שהתגלות ה' אינה 'נוחה' להם, והקריאה אליהם להלל את ה' – לא הייתה נשמעת.

2. אף על פי כן, אין המשורר במזמורים אלו מוותר מכל וכול על תפקידו האקטיבי, כמי שקורא לקהל נוכחים מסוים להגיב על מלכות ה' המתגלה בעולם:

במזמור צ"ז דבר זה בא לידי ביטוי בחתימת המזמור, בפנייה לקהל הנוכחים שאותו תיאר המשורר ברמיזה בפסוק הפתיחה – אותו חלק בחברה האנושית ה**שמה** במלכות ה': "שְׁמַחוּ אֲיִים רַבִּים". אליהם הוא פונה כנוכחים בחתימה:

י אֱהִי ה' שְׂאוֹר רַע...

יב שְׁמַחוּ צְדִיקִים בְּה', וְהוֹדוּ לְזִכָּר קְדִישׁוֹ.

במזמור צ"ט בא הדבר שאמרנו לידי ביטוי בפזמון החוזר, המכיל בצמצום רב את 'המסגרת התהילתית' שפגשנו במזמורי התהילה הקודמים:

ט רֹמְמוֹ ה' אֶ-לֵהִינוּ וְהַשְׁתַּחֲוִי לְהַר קְדִישׁוֹ (– הקריאה להלל)

כִּי קְדוֹשׁ ה' אֱלֹהֵינוּ. (– ההנמקה)

תפקידו הגמיש של המשורר בצמד המזמורים הזה מאפשר לו מחד, לתאר תהליכים כמי שעומד מן הצד, אך מאידך לקחת חלק פעיל בדרמה המתוארת על ידו: הוא פונה לקהל נוכחים אנושיים להגיב תגובה ראויה על האירוע שהוא מתאר בשירו.

3. והנה מכנה משותף נוסף בין שני המזמורים הללו, המייחדם גם כן מחבריהם לקבוצת ששת המזמורים: פעילותו הגמישה של המשורר בשניהם, מביאה אותו לפנות גם אל ה' כנוכח, מה שלא מצאנו במזמורי התהילה האחרים בקבוצת ששת המזמורים:

צ"ט

יָדוּ שְׂמֵךְ גְּדוֹל וְנוֹרָא...

...אֵתָהּ כּוֹנֵנַת מִיִּשְׂרָאֵל

מִשְׁפָּט וְצְדָקָה בְּיַעֲקֹב - אֵתָהּ עֲשִׂית.

ה' אֱלֹהֵינוּ, אֵתָהּ עֲנִיתָם, א-ל נִשְׂא הַיִּת לָהֶם...

צ"ז

ח ... לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ ה'!

ט כִּי אֵתָהּ ה' עֲלִיּוֹן עַל כָּל הָאָרֶץ

מְאֹד נִעְלִיתָ עַל כָּל אֱלֹהִים.

4. לבסוף, נצביע על מוטיב תוכני משותף לשני המזמורים:

בשני המזמורים קשורה מלכות ה' במשפט וצדק שיעשה ה' בעולם.:

צ"ט

צ"ז

¹¹ דמיון זה אינו כה מובהק כמו בפסוקי הפתיחה של שני המזמורים. יש שים לב גם לכך שפסוק החתימה במזמור צ"ט משמש כפזמון חוזר: הוא מופיע גם בסיום המחצית הראשונה של המזמור, בפסוק ה': "רֹמְמוֹ ה' אֶ-לֵהִינוּ, וְהַשְׁתַּחֲוִי לְהַר קְדִישׁוֹ לְהַר קְדִישׁוֹ הוּא".

ב	...צדק ומשפט מכון כסאו.	ד	ולעז מלך משפט אהב
ו	הגידו השמים צדקו...		אתה כוננת מישרים
ח	שמעה ותשמח ציון... למען משפטיך ה'		משפט וצדקה ביעקב אתה עשית.

ולא רק בלשונות 'צדק ומשפט' שותפים שני המזמורים, אלא גם בהדגמת הנהגת ה' את עולמו על פי עקרונות אלו.¹²

נוכל לסכם ולומר, כי על אף שקשרי לשון ותוכן מועטים קושרים בין שני מזמורי הצמד הזה צ"ו ו-צ"ט, מתייחדים שני מזמורים אלה בכך שרק הם מבין כל שאר המזמורים בקבוצה הגדולה, שייכים לסוג שונה של מזמורי תהילה, שאינו בנוי על המתכונת האופיינית לארבעת המזמורים האחרים. המתכונת השונה של שני מזמורים אלו מאפשרת פריסת יריעה רחבה יותר ומגוונת יותר של תיאור אחרית הימים, בעת שבה יתגלה ה' כמלך כל הארץ,¹³ ומאפשרת גם גמישות רבה יותר בתפקידו של המשורר.

ד. צמד המזמורים צ"ה; ק'

כמו צמד המזמורים צ"ו ו-צ"ח שהשווינו ביניהם בראשונה – אף צמד מזמורי המסגרת של קבוצת המזמורים, המזמור הראשון (צ"ה) והמזמור האחרון (ק') – הם שני מזמורי תהילה המכילים 'מסגרת תהילתית' אופיינית, החוזרת בכל מזמור פעמיים. במזמור ק' קובעת חזרה זו את מבנה המזמור, כפי שהראינו בסעיף ו בעיונו, אך לא כן במזמור צ"ה, שבו שתי המסגרות התהילתיות משתרעות על פני המחצית הראשונה של המזמור וקצת יותר, ואילו המחצית השנייה שלו מכילה נאום תוכחה לעם ישראל.

ראשית, נשווה את חלקי המזמורים המקבילים:

מסגרת התהילה הראשונה

ק'	צ"ה
הקריאה	א
לכו נרננה לה'	א
נריעה לצור ישענו	ב
נקדמה פניו בתודה ¹⁴	ב
בזמרות נריע לו	
ההנמקה	ג
כי אל גדול ה'	ג
דעו כי ה' הוא אלהים	
ומלך גדול על כל אלהים.	

¹² במזמור צ"ו: "אש לפניו תלך, ותלהט סביב צדיו" (ג). ולעומת זאת: "אור זרע לצדיק, ולישרי לב שמחה" (יא). ועוד יותר מכך: "שמרו נפשות חסידיו, מיד רשעים יצילים" (י). במזמור צ"ט ה' עונה למשה ואהרן ולשמואל הקוראים אליו, ומדבר אליהם בעמוד ענן, בזכות זה שהם "שמרו עדיתי, וחסך נתן למו" (ז).

¹³ כמו מזמור ק', כמובן גם ארבעת המזמורים שעסקנו בהם עד עתה – צ"ו, צ"ח, צ"ז, צ"ט הם 'מזמורי אחרית הימים', וכל מה שאמרנו בנספח שבסופו של העיון למזמור ק' על מזמורי אחרית הימים תקף גם ביחס לארבעת המזמורים הללו.

¹⁴ הצלע הראשונה של פסוק ב "נקדמה פניו בתודה" דומה לקריאה השנייה במזמור ק (פסוק ד): "באו שעריו בתודה", אולם נראה שאין מדובר באותה 'תודה'. התודה במזמור ק' היא קרבן התודה, שעמו יש לבוא בשערי המקדש; התודה במזמור צ"ה היא דברי הודיה. דבר זה עולה מהקבלת הצלעות בפסוק:

נקדמה פניו	בתודה
בזמרות	נריע לו.

ד	אֲשֶׁר בָּיְדוֹ מְחַקְרֵי אֶרֶץ וְתוֹעֲפֹת הָרִים לוֹ.	
ה	אֲשֶׁר לוֹ הִים, וְהוּא עֲשָׂהוּ וַיִּבְשֹׁת – יָדָיו יִצְרוּ.	הוא עֲשָׂנוּ וְלוֹ אֲנַחְנוּ

מזמור צ"ה פותח את הקריאה ב"לְכוּ נְרַנְנָה" ומסיימה ב"נְרִיעַ לוֹ", ואילו מזמור ק' נוהג להיפך: הוא פותח את הקריאה ב"הֲרִיעוּ לָהּ" ומסיימה ב"בָּאוּ לִפְנֵי בְרַנְנָה".¹⁵

ההנמקה במזמור צ"ה ארוכה בהרבה מזו שבמזמור ק', וגם שונה ממנה במקצת. אף על פי כן רב הדמיון בין שתי ההנמקות: שתיהן פותחות בתיבה "כִּי", ולאחריה תיאור גדלות ה' או א-לוהותו הבלעדית.¹⁶ המשך ההנמקה בשני המזמורים הוא בהיותו של ה' הבורא, ובשייכותם של הנבראים לבוראם. שתי ההנמקות נושאות אפוא אופי אוניברסלי. אלא שבמזמור צ"ה מדובר על בריאת הארץ והים,¹⁷ ואילו במזמור ק' מדובר על בריאת בני האדם כולם. ברם את קשר השייכות של הנבראים למי שבראם מביעים שני המזמורים בלשון דומה, ושוב, בהיפוך סדר:

צ"ה, ה	אֲשֶׁר לוֹ הִים	וְהוּא עֲשָׂהוּ
ק', ג	הוּא עֲשָׂנוּ	וְלוֹ אֲנַחְנוּ ¹⁸

¹⁵ היפוך זה מעיד דווקא על קשר מכוון בין שני המזמורים על פי הכלל שייסד משה זיידל ז"ל והקרוי על שמו (חקרי מקרא), ירושלים תשל"ח, עמוד ב):

הנני להעיר את הקורא על תופעה מעניינת שעמדתי עליה – תודה לא-ל – אגב דרכי בעבודתי, והיא: **סדר של כיאסמוס בהקבלה**. הנביא המשתמש במליצות פסוק המרחף לנגד עיניו, משתמש בהן **בסדר הפוך**, מקדים את המליצה המאוחרת באותו פסוק, ומאחר את המוקדמת.

להלן, בגוף העיון ובהערות הבאות יובאו דוגמאות נוספות לכלל זה.

¹⁶ אף בהקבלה זאת ניכר כלל זיידל:

צ"ה, ג	"כִּי אֶ-ל גָּדוֹל ה' "	ה' "
ק', ג	"כִּי ה' הוּא אֶ-לֵהִים"	אֶ-לֵהִים"

¹⁷ שייכות חלקי הארץ למי שבראם מובעת בשני ממדים: בממד האנכי – "מְחַקְרֵי אֶרֶץ" (- עומק) ו"תוֹעֲפֹת הָרִים" (- גובה); ובממד האופקי – הים והיבשה.

¹⁸ גם כאן ניתן לציין את "כלל זיידל" (ראה הערה 15) כעדות לקשר המכוון בין שני הפסוקים הללו. ההקבלה בין הפסוקים מחזקת את הפירוש כי "הוּא עֲשָׂנוּ" במזמור ק' פירושו 'הוא בראנו' – את כלל בני האדם, בבריאה הראשונה (ראה סעיף ה בעיוננו). ההקבלה הזאת גם מחזקת את פרשנות הפסוק במזמור ק' על פי הקרי שלו "וְלוֹ אֲנַחְנוּ".

מסגרת התהילה השנייה

	ק'	צ"ה	
הקריאה	ג		
	ד	ו	
		ז	
	ה		

עמוֹ וְצֶאֱן מְרַעִיתוֹ!
 בָּאוּ שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה
 חֲצֵרֹתָיו בְּתִהְלָה
 הוֹדוּ לוֹ, בְּרָכּוּ שְׁמוֹ

בָּאוּ נִשְׁתַּחֲוּוּהָ וְנִכְרָעָה
 בְּבִרְכָה לְפָנָי ה' עֲשָׂנוּ.¹⁹

פִּי טוֹב ה'
 לְעוֹלָם חֲסִדוֹ, וְנֶעַד דָּר וְדָר אֲמוֹנָתוֹ.

פִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ
 וְאֶנְחֵנוּ עִם מְרַעִיתוֹ וְצֶאֱן יְדוֹ

על אף ששתי הקריאות פותחות בציווי "באו" ושתי ההנמקות פותחות במילה "כִּי", הרי שמבחינת תוכן הן שונות מאוד. הקריאה במזמור צ"ה משמעה: 'בואו ונקבל את עולו של ה' עלינו'. זו משמעות שלוש הפעלים 'נשתחוה' 'נכרעה' 'נברכה' המביעים כניעה ונתינת כבוד לשליט. ההנמקה לכך היא במערכת היחסים הבסיסית בינו לבינינו – עם ישראל: הוא א-להינו ואנו העם שהוא רועה אותו – צאן ידו. מערכת יחסים זו בין העם לא-לוהיו, המתבטאת הן בקריאה והן בהנמקה, היא מערכת היחסים התמידית והנורמטיבית שצריכה להתקיים ביניהם בכל עת ובכל שעה.

לא כן הדבר במזמור ק': בבסיס הקריאה "באו שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה..." קיימת הנחה שה' עשה טובה מיוחדת ל"עמוֹ וְצֶאֱן מְרַעִיתוֹ", ועל כן עליהם לבוא למקדשו בקרבן תודה ולהודות לו על טובה זו.²⁰ אף ההנמקה רומזת לכך שה' היטיב עם עמו ושמר להם את בריתו שכרת עמו, וכבר ביארנו בסוף סעיף יא שהכוונה לכך שה' גאל את עמו, והדברים מכוונים לעתיד לבוא. ועל אף ההבדל הזה בין תוכנה של מסגרת התהילה השנייה של כל מזמור, שוות הן בדבר עיקרי ובולט: בשתיהן הקריאה והנמקה מופנות במפורש לעם ישראל. במזמור צ"ה דבר זה עולה בוודאות מלשון ההנמקה ו"אֶנְחֵנוּ עִם מְרַעִיתוֹ וְצֶאֱן יְדוֹ", ואילו במזמור ק' דבר זה עולה כבר מלשון הפנייה שבראש המסגרת, במילים כמעט זהות "עמוֹ וְצֶאֱן מְרַעִיתוֹ".²¹

ועוד דבר: בשני המזמורים ההנמקה השנייה, הקשורה לעם ישראל דווקא, בולטת על רקע ההנמקה האוניברסלית שבמסגרת התהילה הראשונה. שם הנמקת הקריאה הייתה בהיות ה' בורא עולם, ואילו כאן – במערכת היחסים שבינו לבין עם ישראל.

¹⁹ "ה' עֲשָׂנוּ" שבקריאה זו מזכיר כמובן את מה שנאמר בהנמקה לקריאה הראשונה במזמור ק' (פסוק ג): "הוא עֲשָׂנוּ". אפשר שהפירוש בשני המקומות הוא אותו פירוש: "הוא עֲשָׂנוּ" – הוא בראנו; "ה' עֲשָׂנוּ" – ה' בוראנו.

²⁰ נמצא כי משמעות הציווי "באו" במזמור צ"ה אינה כמשמעותו במזמור ק': במזמור צ"ה זהו ציווי שמטרתו זירוז (כמו גם הציווי "לכו") שבראש מזמור זה); במזמור ק' משמעות הציווי "באו שְׁעָרָיו" היא לשינוי מקומם של הנמענים לקריאה זו. וראה בסעיף ז בעיון עצמו, שבו כתבנו דבר דומה על ההבדל בין "באו לְפָנָיו בְּרִנָּה" שבמחצית הראשונה של מזמור ק' לבין "באו שְׁעָרָיו בְּתוֹדָה" שבמחצית השנייה.

²¹ א. גם כאן ניכרים סימני "כלל זיידל" (ראה הערה 15): אותן מילים המסיימות את מסגרת התהילה במזמור אחד, הופכות להיות מילות הפתיחה למסגרת המקבילה לה במזמור האחר (או ההפך). ואף סדר המילים בנוסחה מתהפך ממזמור למזמור:

צ"ה	עם מְרַעִיתוֹ	וְצֶאֱן יְדוֹ
ק'	עמוֹ וְצֶאֱן	מְרַעִיתוֹ

ב. מקומה של הנוסחה בכל מזמור מותאם להקשר של המזמור השלם: במזמור ק' הוקדשה המחצית הראשונה לקריאה אל "כָּל הָאָרֶץ" – אל כלל האנושות, ועל כן באות המילים "עמוֹ וְצֶאֱן מְרַעִיתוֹ" בראש המחצית השנייה, כדי להודיע על התחלפות הנמען. במזמור צ"ה **לכל אורכו** הנמען הוא עם ישראל, ונעמוד על כך בהמשך דברינו בעיון זה, לפיכך אין צורך במילות פנייה מיוחדות שיבהירו זאת, לא במסגרת התהילה הראשונה ולא בשנייה. החידוש במסגרת התהילה השנייה במזמור צ"ה הוא, בכך שהזיקה ההדדית בין העם לא-לוהיו משמשת כהנמקה לקריאת ההלל שלפניה, ועל כן **מסיימת** ההנמקה בנוסחה המגדירה זיקה הדדית זו.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אלחנן סמט, תשע"ו
עורכת: נחמה בן אדרת

* ***** *

* בית המדרש הוירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *

* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *

* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *

* משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *

* דוא"ל: office@etzion.org.il *

* ***** *